

Червоний терор проти меншовицької опозиції на Катеринославщині початку 1920-х років

Валентин Іваненко, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті на прикладі Катеринославщини, як одного з найбільших регіонів України, розглядаються витоки, динаміка та деякі місцеві особливості репресивної політики і практики більшовиків щодо своїх колишніх однопартійців й соратників у боротьбі із царським самодержавством – соціал-демократів (меншовиків) – на початку 1920-х рр. Наголошується, що висвітлення цієї теми дозволяє глибше і повніше осягнути причинно-наслідкові картини червоного наступу проти опозиціонерів усіх течій та забарвлень тієї пори як найрадикальнішого й вельми жорстокого інструмента витіснення їх з орбіти суспільно-політичного життя, утвердження більшовицької монополії на державну владу та управління в радянській країні. Простежується еволюція тактики більшовиків щодо меншовиків та інших опозиційних сил з кінця Громадянської війни до початкових кроків у здійсненні нової економічної політики – від обмеженого доступу до участі у виборах рад, профспілковому та кооперативному русі до відкритого терору й фізичного знищення соціал-демократичної еліти. На підставі аналітичного осмислення конкретного історичного фактажу зроблено обґрунтований висновок про те, що з придушенням есерівської та меншовицької опозиції РКП(б) позбулася останніх організованих проявів багатопартійності, політичної конкуренції і зрештою встановила одноосібний політичний режим тоталітарного типу, своє монопольне право на формування та здійснення державної політики відповідно до стратегії будівництва «омріяного майбутнього» – комуністичного суспільства. Реальної альтернативи такому перебігу подій та їх кінцевому результату тоді апіорі не могло бути й ідеологічно, оскільки йшлося про відкрите протистояння занадто різних підходів до організації нового суспільного устрою, по суті, двох полярних ідеологічних концепцій – диктатури правлячої (державної) партії і революційної демократії.

Ключові слова: Катеринославщина, Україна, більшовики, меншовики, соціал-демократія, політика, ідеологія, репресії, терор

Red Terror Against Menshovyks' Opposition in Katerynoslav Region at the Beginning of the 1920s.

Valentyn Ivanenko, Oles Honchar Dnipro National University

In the article on the example of Katerynoslav Region as one of the largest regions of Ukraine the starting points, dynamics and some regional peculiarities of policy of repression and Bolshevyk's policy as for their ex-fellow-party members and fellows in arms in fight against monarchy – social democrats (Menshovyks) at the beginning of the 1920s are scrutinized. It is stated that the scrutinizing of the given topic gives a chance to understand deeper and in details reasons and consequences of red advance against oppositionists of different directions of that period as the most radical and rather harsh instrument of their pushing out of social-political life, establishment of Bolshevyks' monopoly on the state power and governing the soviet state. Evolution of Bolshevyks' tactics as for Menshovyks and their oppositional powers starting from the end of Civil War to the beginning of new economic policy maintenance – without limited excess to the participation in Radas elections, trade union and cooperation stream to the open terror and physical extirpation of social-democratic elite is demonstrated. On the basis of analytical thinking over of definite historic facts the grounded conclusion is made. It concerns the fact that together with the oppression of Social-revolutionary and Menshovyks' opposition Soviet Communist Party lost its last organized manifestation of multiparty political system, political competition and set one-person political regime of totalitarian type, monopoly right to form and govern state policy as for the strategy of «happy future» building – a communist society. Ideologically there was no real alternative to such actions and their final result as well because it meant open opposition of too different approaches to the organization of new social order, of two opposite ideological conceptions – dictatorship of ruling (state) party and revolutionary democracy.

Keywords: Katerynoslav Region, Ukraine, Bolshovyks, Menshovyks, social democracy, policy, ideology, repressions, terror

Красный террор против меньшевистской оппозиции на Екатеринославщине начала 1920-х годов

Валентин Валентин, Днепровский национальный университет имени Олеся Гончара

В статье на примере Екатеринославщины, как одного из крупнейших регионов Украины, рассматриваются истоки, динамика и некоторые местные особенности репрессивной политики и практики большевиков по отношению к своим бывшим однопартийцам и соратникам по борьбе с царским самодержавием – социал-демократам (меньшевикам) – в начале 1920-х годов. Подчеркивается, что освещение этой темы позволяет глубже и полнее познать причинно-следственные картины красного наступления против оппозиционеров всех течений и цветов той поры как самого радикального и весьма жестокого инструмента вытеснения их с орбиты общественно-политической жизни, утверждения большевистской монополии на государственную власть и управление в советской стране. Прослеживается эволюция тактики большевиков касательно меньшевиков и других оппозиционных сил с конца Гражданской войны до начальных шагов в осуществлении новой экономической политики – от ограниченного доступа к участию в выборах советов, профсоюзном и кооперативном движении до открытого террора и физического уничтожения социал-демократической элиты. На основании аналитического осмысления конкретного исторического фактажа сделан обоснованный вывод о том, что с подавлением эсеровской и меньшевистской оппозиции РКП(б) избавилась от последних организованных проявлений многопартийности, политической конкуренции и в итоге установила односторонний политический режим тоталитарного типа, свое монопольное право на формирование и осуществление государственной политики в соответствии со стратегией строительства «мечты будущего» – коммунистического общества. Реальной альтернативы такому развитию событий и их конечному результату тогда априори не могло быть и идеологически, поскольку речь шла об открытом противостоянии слишком различных подходов к организации нового общественного строя, по существу, двух полярных идеологических концепций – диктатуры правящей (государственной) партии и революционной демократии.

Ключевые слова: *Екатеринославщина, Украина, большевики, меньшевики, социал-демократия, политика, идеология, репрессии, террор*

Постановка проблеми

Однією з прикметних й цілком закономірних тенденцій функціонування української історичної науки в сучасних умовах є, як відомо, невідмінно зростаюча динаміка розвитку та збагачення її регіональної компоненти, розширення тематичного поля і масштабів пізнання минулого на рівні окремих міст, сіл, районів, областей, їхніх осередків соціально-економічного, політико-громадського, управлінського, гуманітарного та іншого призначення. Неабияк цьому сприяє ухвалення та реалізація низки цільових загальнодержавних програм у галузі всеохоплюючого переосмислення з якісно нових теоретико-методологічних позицій радянської епохи, й передусім її політичного стрижня – феномена і генези компартійного тоталітаризму, його причинно-наслідкових картин та особливостей прояву на різних етапах і в різних регіонах.

У даному контексті цікавим і вельми актуальним уявляється звернення до першовитоків формування та здійснення репресивної політики більшовицького режиму щодо інших політичних партій і організацій, зокрема, колишніх союзників

по РСДРП – меншовиків, а також ідейної дискредитації опозиційних течій у лавах самих більшовиків упродовж 1920-х рр.

Метою статті, власне, і є висвітлення даного питання на прикладі Катеринославщини, де достатньо виразно простежувались як загальнополітичні тенденції та інструменти червоного наступу на опозиціонерів тієї пори, так і специфічні регіональні особливості.

Огляд досліджень і публікацій

Окреслена проблема давно привертає увагу дослідників як в Україні, так і на пострадянському просторі загалом, віддзеркалюючи їхній незатухаючий інтерес у прагненні якомога повніше пізнати й збагнути феномен і основоположні засади однопартійної політичної системи з іманентно властивою їй компонентою насилля, сформованої більшовиками після приходу до влади на уламках Російської імперії. У науковому дискурсі різні аспекти репресивної практики останніх щодо своїх ідейних противників з політичного сегменту не більшовицької орієнтації активно вивчали й мають серйозні напрацювання в означеній тематиці київські дослідники О. Бажан,

С. Білоконь, С. Кульчицький, Р. Подкур, Ю. Шаповал, дніпропетровці Д. Архірейський, А. Голуб, Р. Терещенко, В. Ченцов, донеччани О. Бут і В. Нікольський, миколаївський вчений М. Шитюк та ін.

Здебільшого всі вони свої наукові студії здійснювали чи продовжують здійснювати в межах загальнодержавної програми «Реабілітовані історією», у ході реалізації якої намагалися, за словами її ініціатора, творця і багаторічного керівника, патріарха української історичної науки академіка П. Тронька, «не просто глибоко осмислювати і проаналізувати негативні явища в історії України, а й опрацювати пропозиції до керівних державних органів про увічнення світлої пам'яті невинно репресованих. Не менш важливо дослідити, ввести в науковий обіг, оприлюднити досі невідомі документи про наміри і діяння вищого політичного керівництва, органів вищого державного управління, колишніх спеціальних служб і тим самим відкрити можливості для наукового вивчення і узагальнення проблем, пов'язаних з зародженням і функціонуванням тоталітарної системи» [10, с. 5].

Зрештою, попри вагомі дослідницькі здобутки в аналітичній реконструкції проблеми ліквідації каральними органами більшовиків політичних опонентів, зокрема, своїх колишніх однопартійців – соціал-демократів (меншовиків), ці сюжети потребують додаткових зусиль науковців із залученням нових масивів маловідомих (переважно архівних) джерел й, насамперед, на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу

З установленням радянської влади на території України всі не комуністичні партії будь-якого спрямування як небажані конкуренти більшовиків оголошувалися контрреволюційними й підлягали ліквідації. Одних змусили заявити про саморозпуск, іншим просто було відмовлено в легалізації. Щодо тих же, хто ослушався і чинив щонайменший опір новій владі, розгорнулися масштабні репресії з метою остаточного їх усунення з авансцени суспільно-політичного життя республіки.

При цьому з особливим страхом, наголошує наш авторитетний історик С. Кульчицький, більшовики ставилися до колишніх соратників по партії. «Меншовики – це найгірші вороги соціалізму, – зазначав В. Ленін, – бо вони одягаються в пролетарську шкуру» [7, с. 164]. Такий оціночний вердикт, по суті, й визначив їхню подальшу долю. На початку 1920 р. в Україні прокотила-

ся хвиля судових процесів над функціонерами РСДРП, яких звинувачували у співробітництві з денікінцями. Найчастіше до суду потрапляли профспілкові активісти, які користувалися неабияким авторитетом серед робітництва, намагаючись за всіх режимів відстоювати їхні інтереси. Така доля спіткала, зокрема, представників і керівного ядра профспілкових організацій Києва, Катеринослава, Полтави, Волині, Донбасу [5, с. 11]. Внаслідок переслідувань і погроз припинила існування газета «Наш голос» – орган Головного комітету РСДРП в Україні. Улітку 1920 р. за ґратами опинились меншовицькі діячі у Катеринославі, Києві, Кременчуці, Одесі та інших містах [9, с. 252]. У серпні заарештувати й делегатів Всеукраїнської конференції РСДРП, частину яких, однак, через брак доказової бази обвинувачення довелося звільнити, а решту вислали за межі України, у Грузію (де, до речі, у цей час при владі були соціал-демократи) або ізолювали в концтаборах.

Відтак меншовицькі осередки в українських містах зазнали серйозних втрат, проте повністю розгромити їх не вдалося [6, с. 147]. Організації РСДРП, у яких на початок 1921 р. налічувалося 1288 членів, збереглися в частині губернських і промислових центрів, зокрема у Катеринославі.

У звіті катеринославської «надзвичайки» за 1920-1921 рр. йшлося: «Найбільшою і найзначнішою антикомуністичною організацією на Катеринославщині слід уважати місцеву організацію меншовиків (РСДРП), яка нараховує близько 125-ти членів, та, окрім того, має повітові організації, які хоча й нечисленні, але загалом нараховують ще близько 50 членів... Вплив меншовиків зберігається, головним чином, у профспілках друкарів, металістів, харчовиків і частково у деревообробників та ін. Один час меншовики мали свою більшість у правліннях вищеназваних профспілок, і навіть головою спілки металістів був меншовик». І далі: «меншовики поводили себе досить нахабно, виступали на усіх зборах громадського характеру, де зазвичай нападали на політику Радвлади і компартії. Злій критиці з боку меншовиків піддавалася наша продовольча і економічна політика, «диктатура» компартії і централізм». Крім того, вони «вимагали свободи слова, друку для усіх соціалістичних партій, ратували за єдиний соціалістичний фронт тощо» [10, с. 77].

Скориставшись повстанням моряків у Кронштадті на початку березня 1921 р., більшовицьке керівництво звинуватило меншовиків у підбурюванні повстанців і розпочало відкритий терор проти соціал-демократів. Виступаючи в ті дні на

Х з'їзді РКП(б), В. Ленін повчав партдержактив і каральні органи такою директивою: «Меншовикам і есерам, як відкритим, так і перефарбованим у безпартійних, місце в тюрмі». Водночас він погоджувався й на висилку інакодумців за межі країни як крайній захід: «Хай іде за кордон той, хто хоче пограти в парламентаризм, в учреділки, в безпартійні конференції» [8, с. 221].

Уже у дні роботи з'їзду розпочалися арешти соціал-демократів та есерів по всій Україні. Тільки у Катеринославі заарештували 113 із 175 членів РСДРП, загнавши решту фактично у підпілля. Однак, перебуваючи й на нелегальному становищі, вони як могли продовжували нерівну боротьбу, піддаючи нищівній критиці внутрішню політику більшовиків, вимагаючи гарантій вільного волевиявлення і розширення виборчого права на виборах до рад усіх категорій населення, забезпечення громадянських прав і свобод, відмови від терору, невтручання правлячої партії у справи державного управління тощо [6, с. 246].

Про масштаби репресій у той час зберіглося чимало свідчень, зокрема, скарга Головного комітету РСДРП по Україні і Харківського губкому до голови ВУЦВК Г. Петровського, де йшлося про небували у практиці радянської влади погроми соціал-демократичних організацій у першій половині березня 1921 р., про сотні арештованих, закриті партійні клуби. «Дійсною причиною нового всеросійського походу проти РСДРП, – акцентувалося в документі, – є бажання усунути з політичної арени соціал-демократію саме в той момент, коли для всіх з очевидністю виявляється крах економічної і, зокрема, продовольчої політики комуністичної партії, коли комуністична партія силою обставин змушена стати на шлях здійснення тих самих гасел, за які довго вже боролася і бореться соціал-демократія: на шлях угоди з селянством, заміни продрозверстки продподатком і допущення певної свободи обміну» [6, с. 147-148].

Вочевидь, все ж таки не без подібних впливів більшовицьке керівництво нарешті дедалі виразно відчувало руйнівну природу і катастрофічні наслідки воєнно-комуністичної моделі управління країною, усвідомлювало, що товарно-грошові відносини і ринок такі ж правомірні інструменти керування економікою, як і державне адміністрування, і поволі, крок за кроком, почали втілювати в життя есера-меншовицькі ідеї створення цілісної багатокладної економіки «змішаного» типу, у форматі так званого держкапіталізму, побудованого на засадах планового (державного) регулювання та ринкового стимулювання. Щоправда, при

явних перевагах адміністративній компоненті. Такий формат, власне, й був закладений у підвалини нової економічної політики, прийнятої навесні 1921 р. Х з'їздом РКП(б).

Парадокс, однак, полягав у тому, що і під час Громадянської війни, і в період переходу до непу правляча партія нав'язувала меншовикам своєрідну політичну гру: з одного боку, останні, за словами дніпровського дослідника В. Ченцова, «легально мали власні партійні установи, висували своїх кандидатів на виборах до місцевих рад, зустрічалися із зарубіжними делегаціями, проводили мітинги» [13, с. 293] і навіть брали участь у роботі всеросійських з'їздів рад та професійних спілок, а з іншого – їм повсякчас давали зрозуміти, що вони, як і інші «дрібнобуржуазні» партії, є «уламками старого світу» й тому не мають права на життя в соціалістичній радянській державі.

Цю тезу, зокрема, переконливо підтверджує підписаний невдовзі після кронштадтських подій секретарем ЦК КП(б)У Ф. Коном таємний циркуляр, в якому меншовики кваліфікувалися як «антантівські шпигуни», у зв'язку з чим кожен комуніст мав усіляко сприяти чекістам у викритті цих «масових ворогів» [3, ф. 1, оп. 1, спр. 13, арк. 107]. А 4 червня 1921 р. політбюро ЦК РКП(б), обговоривши питання про роботу меншовиків у робітничому середовищі, зобов'язало надзвичайні комісії в центрі та на місцях «посилити боротьбу проти меншовиків з огляду на активізацію їхньої контрреволюційної діяльності» [1, с. 515]. І вжитими владою заходами, як повідомляли, наприклад, катеринославські чекісти, «життя організацій (меншовиків – В.І.) майже повністю завмерло» [10, с. 78].

Напрошується цілком логічне запитання: що ж змушувало більшовиків, які після переходу до непу, здавалося б, взяли таки на озброєння у внутрішній політиці ключові ідеї та пропозиції меншовиків, ще запекліше, ніж раніше, переслідувати своїх колишніх соратників у боротьбі із самодержавством? Відповідь знаходимо в документах радянських спецслужб. Так, у донесеннях катеринославської НК наголошувалося, що меншовики, у цілому вітаючи запровадження непувської моделі управління країною, рекомендували владі «не зупинятися на півдорозі й іти якомога далі в цьому напрямку», «урівняти в правах робітників і селян», негайно провести демократизацію основ державного устрою, надати свободу слова, друку, зібрань без опіки комуністів, що, на думку соціал-демократів, дало б змогу, окрім цивілізованого вирішення суто внутрішніх проблем, нор-

малізувати взаємовідносини й торгівлю з капіталістичним світом, зняти дипломатичну і економічну блокаду країни Заходом. За інформацією чекістів, «меншовики наполягають на децентралізації промисловості й наданні права повної свободи торгових операцій із вільним вивозом; потім вони проповідують незалежність профспілок, розкрячення праці тощо. В усіх виступах меншовики намагаються довести, що зміна політики Радвлади викликана слабкістю, яку відчують комуністи, і намагаються підкреслити ідеологічні поразки, яких зазнали комуністи» [10, с. 78].

Схоже, саме в останньому пасажі процитованого документа криється ключ до розуміння змін у позиції більшовиків щодо своїх опонентів ще з часів революції. Адже вони могли, мабуть, щось пробачити їм, можливо, навіть і забагато, але тільки не заяви про слабкість більшовицької влади, тим паче її ідеологічної доктрини. До того ж посиленню репресій як проти меншовиків, так і всіх невдоволених діями нового керівного класу, сприяла затримка із початком практичного здійснення непу (переважно через масовий голод початку 20-х рр., продовження збройного протистояння з повстанством у багатьох регіонах республіки), оскільки з певністю можна говорити про його запровадження тут хіба що з 1923 р., а до цього, всупереч рішенням X з'їзду РКП(б) і декретам ВЦВК, в Україні фактично незмінною залишалась політика «воєнного комунізму» з усіма негативами й драматичними наслідками, що з неї випливали.

Враховуючи такий перебіг подій, меншовики, зі свого боку, хоч і перебували здебільшого в нелегальних умовах, тим не менш активізували агітаційну роботу в профспілках і на виробництві. Так, Головний комітет РСДРП випустив і поширив велику кількість агітматеріалів (листівок, відозв, резолюцій), зміст яких не потребує особливих коментарів: «Підсумки Жовтневої революції», «Кого треба судити, або До чергового погрому», «Під загрозою нових репресій» і т.п. А Харківський комітет видав два номери часопису «Соціал-демократ». Лейтмотивом більшості друкованих документів була пропаганда головної ідеї меншовиків, сутність якої, за словами їхнього лідера Ф. Дана, зводилася до необхідності адаптації (чи пристосування) радянської політичної надбудови до нового (непівського) економічного базису [13, с. 299].

Зрозуміло, зростання політичної активності залишків меншовицьких організацій, особливо з початку 1922 р., не могло не привернути підвищеної уваги захисників режиму. У березні щойно реформованими органами ДПУ були проведені

чергові арешти меншовиків в Україні з числа тих, кого не встигли чи не змогли в силу тих чи інших обставин взяти раніше. Лише у Катеринославі до в'язниці потрапили 24 члени РСДРП, 21-го з яких незабаром вислали за межі України [4, с. 64].

Нові репресивні акції влади проти соціал-демократів викликали у них абсолютно справедливий гнів і обурення, що засвідчує, приміром, відозва Катеринославського комітету від 1 квітня 1922 р. у відповідь на це беззаконня. У ній, зокрема, йшлося: «В чому причина мерзенної розправи? Соціал-демократи завжди стояли і будуть стояти на стороні інтересів катеринославського робітничого класу, ніколи не кидали робітникам обдурюючі обіцянки про негайне в цю ж мить народження у відсталій країні соціалізму. Вони завжди твердили про необхідність знищити гризню і чвари у власних лавах, про будівництво міцних робітничих профспілок і самостійної робітничої кооперації, в якій би не було партійного засилля і холопської залежності від бюрократичних органів держави. Соціал-демократи стоять за владу робітників і селян, вважаючи загибеллю для країни продовження терористичної партійної диктатури, вони вимагають політичної свободи, знищення безправ'я, без чого робітнича справа не може перемогти. Політична свобода для робітничого класу потрібна як повітря. Нагальний інтерес полягає в тому, щоб примусити комуністів піти на поступки в цьому питанні, як вони зробили в галузі економічній. Без політичної свободи республіка загине (підкреслено мною. – В.І.). Без неї робітничий клас і селянство будуть знову поневолені. Соціал-демократія вчить своїм прикладом робітничий клас, як невгамовною боротьбою і наполегливими вимогами здобувати політичну свободу» [12, с. 124].

Як видно, глибинні причини переслідувань меншовиків на пряму були пов'язані з їхнім гостро критичним ставленням до політичної практики більшовицького режиму.

Разом з тим арешти значної кількості соціал-демократичних активістів в Україні у 1920-1921 рр. не призвели до повної ліквідації їхніх організацій та груп. У 1922 р. органи ДПУ повідомляли компартійну верхівку, що меншовики «значно зарухались і вже накреслили план завоювання кооперативного апарату» [13, с. 300]. При цьому особливе занепокоєння влади викликало зростання популярності меншовиків у трудових колективах промислових центрів України, таких, наприклад, як Харків і Катеринослав, де їх підтримували робітники швейної, шкіряної і поліграфічної галузей, регулярно отримуючи різноманітні

листівки, відозви РСДРП. Ще більше пожвавилися вони після того, як у жовтні 1922 р. Всеросійська нарада меншовиків запропонувала партійним осередкам на місцях взяти на озброєння тактику «розкладання» радянського ладу зсередини [2, с. 40].

З огляду на зростаючу активність меншовиків у профспілкових та кооперативних організаціях ЦК РКП(б) восени 1922 р. рекомендував партійним комітетам повсюди створювати в них так звані «бюро сприяння органам ДПУ», започаткованим раніше при радянських установах. У секретній телеграмі московського партійного центру більшовикам Катеринославщини від 10 жовтня 1922 р. чітко визначалися завдання таких «бюро сприяння» (взяття на облік есерів і меншовиків, спостереження за ними в установах, надання відповідної інформації чекістам тощо) [12, с. 127].

Інакше кажучи, своїми практичними кроками новоспечені «підручні» влади мали усіляко спонукати соціал-демократів до покаянь за антирадянську діяльність і виходу з партії, що й зробила частина меншовиків. З числа таких «відмовників» на союзному рівні було навіть утворене Бюро колишніх меншовиків як допоміжний орган ДПУ. Водночас продовжували «працювати» й силові інструменти тиску на них. Того ж 1922 р. у Києві відбувся гучний судовий процес у справі так званого «Південного центру». Пройшла підтримана владою Всеукраїнська конференція колишніх меншовиків, яка публічно заявила про розрив з меншовизмом і ліквідацію партії. Розпочався процес самоліквідації меншовицьких структур на місцях [11, с. 85].

У листопаді 1922 р. пленум Катеринославського губкому КП(б)У офіційно сповістив про повне згортання соціал-демократичного руху в краї [4, с. 66]. Але, як виявилось, не всіх вдалося примусити «замовчати». За рік, у листопаді 1923-го р., уцілілі від репресій катеринославські меншовики звернулися з відозвою до робітництва, в якій наголосили, що оскільки «більшовицька влада, неспроможна боротись з терором, засланнями і воскресінням найгірших методів царської охоранки з посиленням впливу соціал-демократів на робітничі маси, тепер удається до нечуваної авантюри – інсценування з'їзду колишніх меншовиків», російська соціал-демократія «з презирством відкидає огидну спробу комуністів обдурити робітничий клас» та закликає його до пильності, бо «Бюро колишніх меншовиків – допоміжний орган ДПУ», «лабораторія розшуку і шпигунства», а тому, «хто хоче залишитись ре-

волюціонером, хто відчуває в собі пролетарську і людську гідність – той з презирством затаврує цю чергову більшовицьку провокацію» [12, с. 134-135].

Врешті-решт наприкінці 1923-го – на початку 1924 р. катеринославські меншовики (як і представники інших регіонів), зазнавши нових репресій і серйозних кадрових втрат, фактично припинили свою політичну діяльність, відклавши її до кращих часів.

У тих же конкретних умовах кращим виходом для самих репресованих меншовиків була добровільно-примусова політична еміграція, що, правда, стосовно лише найбільш авторитетних із них. Інші ж, якщо офіційно не розкаялись і не погодились працювати в радянських установах, були приречені на заслання і подальше знищення в часи «великого терору».

Висновки

З придушенням есерівського і соціал-демократичного руху на початку 20-х рр. ХХ ст. більшовики позбулися останніх організованих проявів багатопартійності, політичної конкуренції, встановивши одноосібний політичний режим тоталітарного типу, своє монопольне право на формування та здійснення державної політики у руслі чергової «генеральної лінії» партії. Після їхньої перемоги у Громадянській війні взагалі не варто було й думати про те, що вони погодяться на реальне існування політичного плюралізму. Адже, наголошують автори шеститомної «Політичної історії України. ХХ століття», саме становище правлячої партії з усіма інститутами влади (уряд, армія, ВЧК-ГПУ, суд, преса, фінанси) давало більшовикам вирішальні переваги над іншими політичними силами.

Водночас багатопартійності апіорі не могло бути і з ідеологічної точки зору, оскільки занадто різними були підходи до політичного, економічного та ідеологічного устроїв суспільства. Йшлося, по суті, про протистояння двох діаметрально протилежних ідеологічних концепцій: диктатури правлячої (державної) партії і революційної демократії [11, с. 89]. І більшовики це чудово розуміли, допускаючи в системі своєї влади хіба що зовнішні (фасадні) атрибути демократії, аж ніяк не маючи наміру зробити їх дієвими інструментами політичної практики. Використовуючи політичний, ідеологічний і моральний тиск, прямі репресії і терор, вони зрештою досягли бажаної мети, а саме: успішно виконали завдання стратегічної ваги з ліквідації своїх політичних супротивників.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

1. В.И. Ленин и ВЧК. – Москва, 1987.
2. Гришин П.П. Меньшевики и Октябрьская революция. – Москва, 1932. – 40 с.
3. Державний архів Дніпропетровської області.
4. Іваненко В.В. Біль і звитяга: ХХ століття в українському вимірі / В.В. Іваненко. – Дніпропетровськ: АРТ-ПРЕС, 2003. – 332 с.
5. Кокін С.А. Ліквідація більшовиками правоесерівської і меншовицької опозиції в Україні. 1920-1933 рр. / С.А. Кокін, О.М. Мовчан. – Київ, 1993.
6. Кульчицький С. Червоний виклик: Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі. У 3 кн. / С Кульчицький. – Київ: Темпора, 2013. – Кн. 2. – 628 с.
7. Ленін В.І. VIII з'їзд РКП(б): Доповідь про партійну програму 19 березня 1919 р. / В.І. Ленін // Повне збір. тв. – Т. 38. – К., 1973. – 561 с.
8. Ленін В.І. Про продовольчий податок / В.І. Ленін // Повне збір. тв. – Т. 43. – К., 1974. – 528 с.
9. На защите революции: Из истории Всеукр. чрезвычайн. комис., 1917–1922 гг.: Сб. док. и материалов. – Киев: Политиздат Украины, 1971. – 392 с.
10. Отчет Екатеринославской губернской чрезвычайной комиссии с 1 января 1920 г. по 1 ноября 1921 г. – Днепропетровск, 1994. – 236 с.
11. Політична історія України. ХХ століття: У 6 т. – Київ, 2003. – Т.3. – 448 с.
12. Реабілітовані історією. Дніпропетровська область: У 2 кн. – Дніпропетровськ: Монолит, 2009. – Кн. 1. – 880 с.
13. Ченцов В.В. Політичні репресії в радянській Україні в 20-ті роки / В.В. Ченцов. – Тернопіль: Збруч, 2000. – 482 с.

REFERENCES

1. V.I.Lenin and All-Russian Special Commission for Combating Counter-revolution. (1987). Moscow [in Russian].
2. Grishyn, P.P. (1932). *Menshovys and October Revolution*. Moscow [in Russian].
3. State Archive of Dnipropetrovsk Oblast.
4. Ivanenko, V.V. (2003). *Pain and Sorrow: XX Century in Ukrainian Dimension*. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
5. Kokin, S.A. (1993). *Bolshevyks' Elimination of Right-social-revolutionary and Menshovys' Opposition in Ukraine. 1920-1933*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Kulchytskyi, S. (2013). *Red Challenge: History of Communism in Ukraine From its Start to the End*. (Vol. 2). Kyiv [in Ukrainian].
7. Lenin, V.I. (1973). VIII meeting of RCP: Speech on Party Program on March 19, 1919. Complete Works. (Vol. 43) [in Ukrainian].
8. Lenin, V.I. (1974). About Product Supply. Complete Works. (Vol. 43) [in Ukrainian].
9. *Defending Revolution*. (1971). Kyiv: Politizdat Ukrainy [in Russian].
10. Report of Yekaterinoslav Province Special Commission from January 1, 1920 to November 1921. (1994). Dnipropetrovsk [in Russian].
11. *Political History of Ukraine. XX century*. (2003). (Vol. 3). Kyiv [in Ukrainian].
12. *Rehabilitated by History. Dnipropetrovsk Oblast*. (Vol. 1). Dnipropetrovsk: Monolit [in Ukrainian].
13. Chentsov, V.V. (2000). *Political Repressions in Soviet Ukraine in the 20-es*. Ternopil: Zbrych [in Ukrainian].

Іваненко Валентин Васильович

Доктор історичних наук, професор
Дніпровський національний університет імені Олеся
Гончара
49000, Дніпро, Проспект Гагаріна, 27

Email: ivanenko_dnu@i.ua

Ivanenko Valentyn

Doctor of Historical Sciences, Full Prof.
Oles Honchar Dnipro National University
27, Gagarin Av, Dnipro, 49000, Ukraine

ORCID: 0000-0002-4731-6702

Цитування: Іваненко В. В. Червоний терор проти меншовицької опозиції на Катеринославщині початку 1920-х років / В. В. Іваненко // Науково-теоретичний альманах «Грані». – 2019. – Т. 22. – № 8. – С.22-28.

Citation: Ivanenko, V.V. (2019). Chervonyi teror proty menshovytskoi opozytzii na Katerynoslavshchyni pochatku 1920-kh rokiv [Red Terror Against Menshovys' Opposition in Katerynoslav Region at the Beginning of the 1920s.]. *Scientific and theoretical almanac «Grani», 22 (8), 22-28.*

Стаття надійшла / Article arrived: 11.07.2019

Схвалено до друку / Accepted: 13.08.2019